ביקור

הגבול שבין מרדנות לשיגעון

נערה לא שגרתית נשלחת על ידי הוריה לאשפוז פסיכיאטרי. כעבור עשרות שנים נוצר קשר בינה לבין קרובת משפחה שמעולם לא הכירה. ספר משובח מעורר מחשבה ורגש

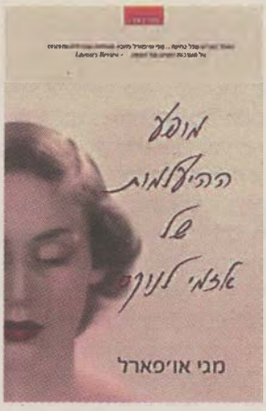

מופע ההיעלמות של אזמי לנוקס
מגי או'פארל
מאנגלית: נורית לוינסון
אופוס, 2009, 247 עמ'

צופיה ב' לאופר

אזמי לנוקס היא נערה נון קונפורמיסטית בת שש עשרה החיה באדינבורו בשנות השלושים. לא המקום הטוב ביותר לגילויי נון־קונפורמיזם ולא משנה מהי התקופה. היא אינה מסוגלת להיכנע לתכתיבי החברה הסובבת אותה, ותוכניות העתיד שלה כוללות לימודים אקדמיים במקום נישואין והקמת משפחה. התנהגותה הבלתי שגרתית של אזמי מקשה על חיי משפחתה ולאחר שהיא מביכה אותם שוב ושוב באירועים חברתיים ומסכנת את אפשרויות השידוך של אחותה הבכורה, קיטי, מחליטים הוריה לעשות מעשה וכולאים אותה במחלקה פסיכיאטרית. סיבת האשפוז הרשמית היא שאזמי "מתעקשת לא לקצר את שיערה הארוך... ההורים מדווחים שמצאו אותה רוקדת מול הראי, לבושה בבגדי אמה".

שישים ואחת שנים מאוחר יותר, כאשר היחידה הפסיכיאטרית עומדת להיסגר, מגלה אישה צעירה בשם אייריס לוקהרט על קיומה של אזמי באמצעות שיחת טלפון פתאומית מנציג המוסד. אייריס היא נכדתה של קיטי והיא מעולם לא שמעה על אזמי או על אשפוזה. מכיוון שאביה של אייריס נפטר, וסבתה, קיטי, חולה באלצהיימר, נדמה כאילו לא נותר אף אדם שיכול לשפוך אור על התמונה ולגלות האם אזמי היא באמת קרובת משפחתה של אייריס ומה היו, בדיוק, נסיבות אשפוזה.

מגי או'פארל יצרה דרמה אנושית ייחודית, אך לא בלתי שגרתית לאותה התקופה, שבה התייחסות החברה לנשים צעירות ו"מרדניות" הייתה בדרך כלל תקיפה ומקובעת. לגברים לא הייתה כל בעיה להכריז על אותן הנשים כעל בעלות הפרעה נפשית ולכלוא אותן, לעתים למשך שנים, בתוך מוסדות שכוחי אל. אך אליבא דאו'פארל, החברה שלנו כיום אינה מחוסנת מנגעי העבר, שכן אזמי נותרה כלואה ומנותקת מהעולם החיצון במשך שנים רבות, ואפשרות החילוץ שלה לא הגיעה כתוצאה מפשפוש בתיקיה הרפואיים והטלת דופי בעצם אשפוזה, אלא בגלל קיצוצים בתקציב וסגירת המחלקה. כאשר אנו מנידים את ראשנו לנוכח גורלה של אזמי וחושבים ש"היום דבר כזה לא היה קורה", מוכיחה לנו או'פארל כי החברה הפלורליסטית שלנו כיום אינה שונה בהכרח מהחברה השמרנית של אז.

כתיבתה של או'פראל היא אלגנטית ורב גונית והקורא ממוגנט אל העלילה בניסיון להרכיב את התמונה השלמה מחלקי הפאזל שאו'פראל מפזרת. העלילה מוצגת מנקודת מבטן של אייריס, אזמי וקיטי, כאשר השתיים האחרונות עוברות לסירוגין בין מחשבותיהן בהווה לפלאשבקים מן העבר. במקרה של קיטי חולת האלצהיימר מדובר בכתיבת רצף של שברי זיכרונות ואסוציאציות, כתיבה אשר קשה להתרגל אליה בתחילה אך מדגימה באופן חד להכאיב את ההידרדרות ההדרגתית של חולי האלצהיימר. באופן אירוני למדי, הן קיטי והן אזמי כלואות, שלא לומר רדופות, על ידי עברן. יש משהו מכמיר לב בעובדה שגם כאשר אזמי נחלצת מהכלא הפיזי היא עדיין כלואה בזיכרונות שבמוחה. זיכרונות שבעבר היוו מקום מפלט וכעת הם מונעים ממנה לחזור לחיים תפקודיים, בעוד קיטי, אשר מעולם לא נכלאה פיזית, תקועה בעבר בשל מחלתה ונאלצת להתמודד עם כל מה שניסתה לשכוח.

אייריס לוקהרט, המייצגת את התקופה העכשוויות, היא אשת העולם הגדול אשר נסעה לחו"ל, החליפה עבודות שונות וכעת היא בעלת חנות יד שנייה ומנהלת רומן עם גבר נשוי. אפשר לומר כי אייריס היא בעצם הגרסה המודרנית של אזמי – אישה שאינה הולכת בתלם. אך בניגוד לאזמי, שנכלאה בשל חוסר התאמה לחוקי החברה ולא הספיקה לממש את שאיפותיה, אייריס זוכה ללמוד ולחיות חיים מספקים גם ללא נישואין וילדים. אין פלא, אם כך, שדווקא אייריס מתגלה כמושיעתה של אזמי ומתחילה לפשפש בעברה, למרות הסיכוי למצוא שלדים בארון, במקום לבחור בפתרון הקל והפשוט – לשכוח משיחת הטלפון הבלתי צפויה, או להעביר את אזמי לבית אבות. בשעה שמרבית הסובבים מניחים כי אם אזמי נכלאה לפרק זמן ארוך כל כך הרי שיש סיבה לדבר, אייריס דנה אותה לכף זכות. יחד עם זאת, סיפורה של אייריס הוא החוליה החלשה בספר, וההשוואה בין אייריס לאזמי אינה ברורה דיה. במקום לפתח את מערכת היחסים בין השתיים, בוחרת הסופרת להתמקד בקשר שבין אייריס לאלכס, אחיה החורג, וכך נותר הקורא עם סיפור מסגרת שאינו מבוסס דיו.

ב"מופע ההיעלמות" מצליחה או'פראל לגעת במנעד רחב של נושאים ודמויות, אך עבורי, הנושא המעניין ביותר בספר הוא דווקא מערכת היחסים בין האחיות. במובנים מסוימים יחסיהן של קיטי ואזמי מקבילים לסיפור התנכ"י של קין והבל: אם בתחילה קיטי ואזמי מנהלות מערכת יחסים קרובה ותומכת, שבה קיטי מגוננת על אזמי ומנסה להצניע את התנהגותה הביזארית, הרי שבהמשך הקרבה שביניהן נעלמת ומפנה את מקומה לקנאה המובילה לתוצאות הרות גורל.

אחת האמירות הידועות בלימודי פסיכיאטריה היא כי "אין כזה דבר נורמלי, יש רק לא מאובחן". "מופע ההיעלמות של אזמי לנוקס" בהחלט מדגים את האמירה הזו ומוכיח כי הגבול בין שפיות לשיגעון הוא דק ושביר. אין ספק כי בסיום הקריאה הקורא יכול לחשוב על דמויות אחרות אשר היה מעדיף לראות מאחורי סורג ובריח, כאשר התהייה האולטימטיבית היא מיהי המטורפת האמיתית. באמצעות הבחירה באזמי וקיטי, הצליחה או'פארל להדגים לקורא מהו גורלו של מי שלא נכנע לתכתיבי החברה ומה קורה למי שנכנע להם יותר מדי.

הוצאת הספרים "אופוס" ראויה לתשבחות על הבחירה לתרגם ספר המעורר את המחשבה והרגש כאחד. לטעמי, ההיעלמות המסתורית ביותר היא דווקא היעדרותו של ספר זה מרשימת רבי המכר, למרות היותו, קרוב לוודאי, אחד הספרים המוצלחים ביותר שעלו על המדפים בשנה החולפת. ■